

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інституту правління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

**ДИНАМІКА ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ
ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Марти БАЛАЧУК

4 курсу денної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник

кандидат психологічних наук

Петро КОЗИРА

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент

Ольга УГРИН

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

„_____” _____ 2023р., протокол № _____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології

доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів

2023

АНОТАЦІЯ

Балачук Марта Русланівна. Динаміка життєвих цінностей особистості студента-психолога.

Робота присвячена вивченню про уявлення цінності психології, особливості спрямованість особистості та ціннісні орієнтації, також розглянуто вивчення поняття ціннісних орієнтацій. Висвітлено результати аналізу дослідження «Визначення спрямованості особистості» (орієнтаційна анкета) Б. Басса ціннісної спрямованості студентів психологів.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, особливості особистості студента-психолога, цінності.

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент Ольга УГРИН

ABSTRACT

Marta Ruslanivna Balachuk. The dynamics of life values of a psychology student's personality.

The work is devoted to the study of the concept of the value of psychology, the specifics of personality orientation and value orientations, and the study of the concept of value orientations is also considered. The results of the analysis of the study "Determining the orientation of the personality" (orientation questionnaire) by B. Bass of the value orientation of psychology students are highlighted.

Key words: value orientations, personality traits of a psychology student, values.

Reviewer: candidate of psychological sciences, associate professor Olga
UGRYN

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ.....	6
1.1 Уявлення про цінності психології.....	6
1.2. Спрямованість особистості та ціннісні орієнтації.....	13
1.3. Визначення поняття ціннісних орієнтацій.....	17
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ.....	26
2.1. Вплив ціннісної спрямованості на професійне становлення студентів-психологів.....	26
2.2. Використання методик цінностей особистості студента-психолога.....	29
2.3. Методика «Визначення спрямованості особистості» (орієнтаційна анкета) Б. Басса.....	32
2.4. Аналіз результатів дослідження ціннісної спрямованості студентів психологів.....	33
Висновки до розділу 2	38
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

«Ціннісні орієнтації» – це відносно стійке, вибіркоче ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних благ та ідеалів, які розглядаються як предмети, цілі чи засоби задоволення потреб життєдіяльності особистості. У ціннісних орієнтаціях хіба що акумулюється весь життєвий досвід, накопичений у індивідуальному розвитку людини.

Однак нам здається цікавим і корисним та інше визначення: «ціннісні орієнтації – інтегральна (інформативно-емоційно-вольова) властивість та стан готовності особистості до того, щоб свідомо визначити та оцінити своє місце розташування у часі та просторі природного та соціального середовища, обрати стиль поведінки та напрямок діяльності, ґрунтуючись на особистому досвіді та відповідно до конкретних умов постійно мінливої ситуації». У цьому визначенні відзначається найважливіша роль ціннісних орієнтацій людини як одного з регуляторів її поведінки та діяльності.

Загальнолюдські цінності, воля, сумління, удача описують основні уявлення людини про справжнє та щасливе життя. Персональну ієрархію цінностей неможливо відтворити та є повністю індивідуальною. Поєднання взаємовідносин та взаємозв'язків ціннісних критеріїв є нескінченною. Соціальний розвиток особистості відбувається за допомогою динаміки її прямих та особистих відносин до загальнолюдських цінностей, які акумулюють культурні досягнення.

Умовно коли ми говоримо цінності, ми маємо на увазі культурологічні цінності, вироблені людством за історію його існування та піднесення на гребінь сучасної культури. Зрозуміло, що одна людина до своїх цінностей включає їжу, гроші, речі та інших не визнає, а інша вважає їжу, речі, гроші умовами існування, а цінностями обирає любов, працю, прекрасне, природу, пізнання.

Метою дослідження є виявлення особливостей ціннісних орієнтацій студентів-психологів.

Об'єкт дослідження – студенти ЗВО спеціальності «Психологія».

Предмет дослідження – процес формування ціннісних орієнтацій студентів-психологів, його особливості та динаміка.

Основні гіпотези дослідження:

1. Зміст та структура ціннісних орієнтацій студентів ЗВО мають свою специфіку.
2. Існує динаміка ціннісних орієнтацій студентів-психологів.
3. Система ціннісних орієнтацій та установок студентів-психологів перебувають у взаємозв'язку.

Для досягнення поставленої в роботі мети та перевірки висунутих гіпотез необхідним було вирішення наступних **завдань**:

1. Провести теоретичний аналіз робіт, пов'язаних із розробкою проблеми ціннісних орієнтацій, зокрема які стосуються проблеми формування та розвитку ціннісно-сислової сфери особистості студентської молоді.
2. Виявити особливості структур ціннісних орієнтацій студентів ЗВО.
3. Визначити динаміку системи цінностей та особистісних смислів студентів-психологів за час навчання.
4. Виявити особливості ціннісно-сислової сфери у студентів.

Теоретичну основу дослідження становлять роботи зарубіжних дослідників про проблеми формування ціннісних орієнтацій студентів-психологів таких як С. Бровн [32], А. Маслоу [34], М. Рокіч [35; 36], С. Шварц [38] та вітчизняних – І. Бех [2], Т. Кадикова [10], Н. Панчук [15], О. Хохліна [26] ін.

Методи дослідження. У дипломній роботі використовувалися порівняльний теоретичний аналіз наукової літератури, тестування та математична обробка даних за допомогою статистичних комп'ютерних програм. Для вивчення структури цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів застосовувалася відома у психології та соціології методика М. Рокича, а також тест орієнтацій та анкета Б. Басса.

Організація та емпірична база дослідження. Психологічне дослідження проводилося на базі Львівського державного університету внутрішніх справ на кафедрі практичної психології за спеціальністю «Психологія».

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягає в тому, що вперше у вузах досліджуються ціннісні орієнтації та їх взаємозв'язок. У своєму дослідженні ми акцентуємо увагу на виявленні характеру позики як окремих цінностей, так і сукупності ціннісних орієнтацій.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

1.1. Уявлення про цінності психології.

Поняття «цінність» виникло у межах соціології та філософії, і, лише згодом було залучено у психологію як компонент, що становить структуру особистості. Категорія «цінність» немає однозначного трактування, тому що має міждисциплінарний характер. Вивченням проблеми цінностей займалися і філософи (Дж. Дьюї, Платон, І. Кант, Сократ та ін.), і соціологи (Д. Рісмен, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс), і психологи (І. Д. Бех, І. Галецька, Т. А. Кадикова, І. І. Семків, А. А. Фурман та ін).

Більшість визначень цінностей у психології спираються на філософські та соціологічні концепції цінностей та ціннісних орієнтацій. Якщо розглядати визначення цінності в рамках традиційних уявлень про цей феномен, то сформулювати його можна наступним чином: «Цінність – філософське та соціологічне поняття, що означає позитивну чи негативну значимість об'єкта, на відміну від його екзистенційних чи якісних характеристик (предметні цінності); нормативну наказово-оцінну сторону явищ суспільної свідомості (суб'єктивні цінності)» [26].

У словнику психологічних термінів цінність визначається як поняття, що використовується у філософії та соціології для позначення об'єктів, явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали та виступають завдяки цьому як зразок належного [21].

Хохліна О. П. пише, що слово «цінність» у психології має різні значення. Так, цінність може бути:

- основне благо, якого послідовно прагнуть протягом усього життя; кінцевий мотив усіх дій;
- якість (або його атрибут), що надає життю гідність, зміст, доброту, захищеність (життя, яке є або якого прагнуть);

- якість (або його атрибут), яка частково конституїрована через визначення поняття людини як самооцінюючої, самоінтерпретуючої та певною мірою самовиробної;

- основний критерій вибору – те, що є благом серед можливих напрямів діяльності;

- основний стандарт поведінки, який дорівнює усьому;

- «об'єкт цінності» відносин, з якими зумовлено як якість життя, так і характер особистості. Об'єкти цінності можуть включати витвори мистецтва, наукові теорії, технологічні винаходи, культові предмети, різні культури, традиції, інститути, людей та саму природу [27].

У вітчизняній психологічній літературі проблемі цінностей приділяється досить велика увага. Причому саме поняття цінностей представлено в різних теоріях і підходах.

Особливе місце у вивченні проблеми цінностей належить Бех І. Д., який прирівнює «цінність» до «істини», «людини», «чогось духовного», «культури». Під цінністю психолог розуміє «граничну основу актів свідомості та поведінки людей». Наголошуючи на різноманітності ціннісних систем, науковець вважає, що в різних народів, у різних культурах, у різні епохи «можуть мати місце свої ціннісні системи, причому кожна з них має абсолютну значущість у своїх локальних рамках» [2].

Виділяють кілька площин визначення цінностей індивідів:

- по-перше, цінність він синоніміє з поняттями «сенс» та «значимість»;

- по-друге, цінності, з одного боку, – це конкретні значущі для людини предмети, які задовольняють її потреби, з іншого боку, цінності – це особливі абстрактні сутності, як щось цінне саме собою;

- по-третє, цінності як індивідуальні, тобто значущі лише для конкретного індивіда, як надіндивідуальні;

- по-четверте, цінність пов'язується із соціологізацією чи онтологізацією природи надіндивідуальних цінностей;

- по-п'яте, як мотиваційні структури особистості, що визначають її спрямованість;

- по-шосте, цінності визначаються як чітко описані норми або стандарти, які потрібно дотримуватися, або ж життєві цілі, смисли та ідеали, які не зводяться до однозначних приписів і задають лише загальну спрямованість діяльності, але не її конкретні параметри [6].

У психології існує цікавий підхід до вивчення цінностей, який ґрунтується на тому, що «цінність ... не річ, не властивість, а ставлення ..., причому специфічне ставлення» [22]. Специфіку ціннісних відносин психологи часто розглядають у складі діяльності у контексті взаємодії суб'єкта з об'єктом. Особливість цього відношення є те, що цінність пов'язує об'єкт не з іншим об'єктом, а з суб'єктом як носієм соціальних та культурних якостей, які визначають зміст його духовної діяльності. Діяльність людини є тим полем, у якому вона постає як суб'єкт чи як об'єкт [22].

Панчук Н. П. зазначає, що «Цінність є щось всепроникне, що визначає зміст і всього світу в цілому, і кожної особистості, і кожної події, і кожного вчинку [15]. Будь-яка найменша зміна, що вноситься у світ будь-яким діячем, має ціннісний бік і робиться не інакше, як на основі будь-яких ціннісних моментів і заради них.

Вивчення цінностей також пов'язане з ім'ям американського психолога М. Рокича, який одним із перших став розглядати систему цінностей саме як систему. Він створив ще 1973 року методику вивчення особистісних цінностей, яка й донині користується великою популярністю [35].

У своїй концепції М. Рокич цінності розглядає як вид переконань, що посідає центральне становище у системі переконань. При цьому, зазначає автор, цінності є керівними засадами життя. Вони визначають те, як потрібно поводитися і якому стану або способу життя варто відповідати і прагнути [36]. Під ціннісними орієнтаціями М. Рокич розумів «абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, які пов'язані з певним об'єктом чи ситуацією, які висловлюють людські переконання про типи поведінки й бажаних цілях» [35].

М. Рокич розрізняє два класи цінностей (рис. 1.1):

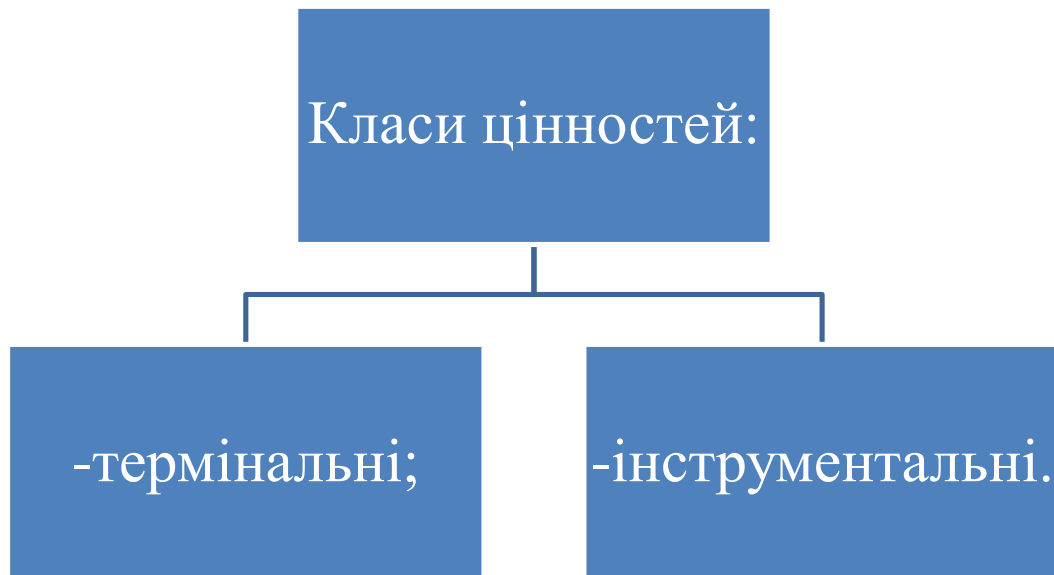

Рис. 1.1. Класи цінностей за М. Рокичем [35]

Термінальні цінності – це переконання особистості в тому, що певні кінцеві цілі індивідуального існування з особистої та суспільної точок зору заслуговують на те, щоб до них прагнути. Інструментальні цінності – це переконання в тому, що певний образ дій з особистої та суспільної точок зору є кращим у будь-яких ситуаціях. Система цінностей М. Рокича складається з 18 термінальних та 18 інструментальних цінностей, і кожна людина може мати свою ієрархію цих цінностей. Основні положення концепції М. Рокича зводяться до таких:

- загальна кількість цінностей порівняно невелика;
- всі люди мають ті самі цінності, але одні й ті самі цінності мають для різних людей різну «вагу»;
- цінності системно організовані;
- витоки людських цінностей простежуються у культурі, суспільстві, громадських інститутах та в самій особистості людини;
- вплив цінностей простежується практично у всіх соціальних феноменах [36].

На особливу увагу заслуговує концепція цінностей зарубіжних психологів Ш. Шварца і В. Білскі, де цінності визначають як мотиваційні цілі, що керують принципами в житті індивіда. Цінності, як відзначають автори,

змістовно відрізняються один від одного типом мотивації, в якій вони відбиваються [39].

Ш. Шварц та В. Білські, узагальнюючи визначення цінностей, дані іншими дослідниками, виділили такі основні їх характеристики:

1. Цінності – це переконання (думки). У цьому вони є об'єктивними, холодними ідеями. Навпаки, коли цінності активуються, вони поєднуються з почуттям і забарвлюються ним.

2. Цінності – бажані людиною цілі (наприклад, рівність) та образ поведінки, що сприяє досягненню цих цілей (наприклад, чесність, схильність до допомоги).

3. Цінності не обмежені певними діями та ситуаціями (тобто трансцендентні, поширюються на всі сфери життєдіяльності).

4. Цінності виступають як стандарти, які керують вибором чи оцінкою вчинків, людей, подій.

5. Цінності впорядковані за важливістю щодо один одного. Упорядкований набір цінностей формує систему ціннісних пріоритетів. Різні культури та особи можуть бути охарактеризовані системою їх ціннісних пріоритетів [39].

Крім цього, у психології існує така типологія цінностей (рис. 1.2):

Рис. 1.2. Типологія цінностей психології [38]

1. Матеріальні цінності – техніка та матеріальні блага, вони можуть виконувати функцію стимулятора індивідуально-психічного розвитку лише в сукупності з суспільно-політичними та духовними цінностями.

2. Суспільно-політичні цінності – свобода, братерство, рівність, справедливість.

3. Духовні цінності – освіта, наука, мистецтво [38].

Також варто зазначити, що цінності особистості рівняють до розряду суб'єктних показників, зумовлених індивідуальною активністю, які змістовно виражають цю активність і забезпечують відтворення цінностей життя й культури. Вони формуються у межах структури особистості у процесі соціального розвитку індивіда і є продуктом його життєвого шляху [23].

Таким чином, цінності являють собою вищий рівень людських потреб. Особисті, індивідуальні потреби, співвідносні з суспільною значимістю і освоюючись особистістю, стають цінностями і регулюють поведінку людини. «Включення ціннісних орієнтацій у структуру особистості дозволяє вловити найбільш загальні соціальні детермінанти мотивації поведінки, витoki якої треба шукати в соціально-економічній природі суспільства, його моралі, культурі, в особливостях соціально-групового усвідомлення того середовища, в якому сформувалася соціальна індивідуальність і де проходить повсякденна життєдіяльність людини [15].

У працях сучасних вітчизняних авторів також вказується на неоднозначність критеріїв індивідуального ранжирування цінностей: їх перевага може бути зумовлена уявленнями про їхню абсолютну значущість для суспільства і людства в цілому або їх суб'єктивною актуальною важливістю, насущністю. Важливою властивістю системи особистісних цінностей є її багатовимірність, яка полягає в тому, що критерії їхньої ієрархії – особистісні значимості – включають у собі різні змістовні аспекти, зумовлені впливом різних типів і форм соціальних відносин [22].

Про ієрархію цінностей наголошується в теорії американського психолога А. Маслоу, згідно з якою групи цінностей розташовуються у вертикальній ієрархії. Автор виділяє дві основні групи цінностей:

- Б-цінності (буття) – вищі, властиві людям, що самоактуалізуються (правда, добро, єдність, справедливість);

- Д-цінності (дефіційні) – нижчі, спрямовані на задоволення фрустрованої потреби (світ, спокій, сон, безпека) [34].

Спрямованість особистості виражає одну з найістотніших її характеристик, що визначає соціальну та моральну цінність особистості. Зміст спрямованості – це передусім домінуючі, соціально обумовлені ставлення особистості навколишньої дійсності. Саме через спрямованість особистості її ціннісні орієнтації знаходять своє реальне вираження в активній діяльності людини, тобто мають стати стійкими мотивами діяльності та перетворитися на переконання.

Отже, проведений теоретичний аналіз показує, що є широкий набір інструментарію вивчення цінностей психології, створений з урахуванням численних досліджень філософів, соціологів, психологів. Більшість авторів визначають цінності як найважливіші компоненти особистості, які мають ієрархічну структуру.

1.2. Спрямованість особистості та ціннісні орієнтації.

Спрямованість особистості конструє її цільові, програмні відносини, які визначаються і виражаються у світогляді, моральних переконаннях, мотивах, ціннісних орієнтаціях, інтересах людини [21]. Ці духовні цінності, незалежно від того, представлені вони неусвідомленими настановами чи усвідомленими намірами, вже власними силами примушують активність особистості. Широко використовуючи поняття «спрямованість особистості» у різних галузях науки, філософії, соціології, психології, педагогіки, абсолютна більшість дослідників визнають спрямованість особистості однією з основних її характеристик, підкреслюють стійку змістовну функцію ціннісних орієнтацій у ній [2].

Психологи по-різному характеризують спрямованість особистості як своєрідно пережите вибіркоче ставлення до дійсності, домінуюче, вирішальне і визначальне ставлення як систему спонукань, що визначають вибіркочість відносин і активність людини. Вони вважають, що спрямованість особистості

визначається системою сформованих в результаті життєвого досвіду та виховання матеріальних та духовних потреб, що зумовили відповідну ієрархічну структуру мотивів, що виступають як властивості особистості. Спрямованість забезпечує цілісність структури особистості та є ієрархічною, стійкою системою домінуючих мотивів, які своїм панівним становищем визначають будову всієї мотиваційної сфери [13].

У психології спрямованість розглядають як фундаментальну психологічну характеристику особи. Науковці доводять близькість психологічних механізмів моральної орієнтації та спрямованості особистості у формуванні її стійкості, роблять висновок про те, що моральні норми та принципи, відображаючи узагальнений досвід людських взаємин, відносно емансиповані від повсякденного досвіду людини та дозволяють їй вийти на межі досвіду. Разом з тим, мотивація, що у своїх вищих проявах збігається із суспільною моральністю, втілює у собі найвищий, сформований рівень віддаленої орієнтації людини на цінності суспільства [32].

У всіх авторів проявляється загальна тенденція у визначенні спрямованості як структурного ядра особистості, що втілює в собі об'єктивні та суб'єктивні, матеріальні, ідеальні, реальні та прогнозовані сторони соціального життя людини, що виражає єдність соціального та психологічного, типову сутність та цілісність, моральну красу та корисність особистості суспільству. Спільною для всіх дослідників є думка, що спрямованість, будучи складним феноменом особистості, характеризує процес її соціалізації. Постійним компонентом виступають ціннісні орієнтації особистості, на думку Іванцевої Н. І., що пов'язують мотивацію та орієнтацію на цілі життєдіяльності [9].

У психології визначено підхід до формування спрямованості особистості як головне завдання морального виховання, розкрито моральний досвід як вихідний момент процесу формування моральної спрямованості особистості.

Отримана інформація дозволяє припустити, що ціннісні орієнтації особистості і спрямованість особистості, що формується, – взаємопроникні феномени, тому що напрямок розвитку особистості, її саморуху надають,

безумовно, ціннісні устремління, вибіркове ставлення до цінностей суспільства, відмінні види діяльності [33].

Разом з тим спрямованість особистості, що формується, дозволяє вважати, що ціннісні орієнтації мають певний ступінь стійкості. Саме тому процес аксіологізації необхідно вивчати та будувати з урахуванням провідних характеристик спрямованості особистості, її мотиваційно-потребової сфери, світоглядних устремлінь та відносин [16].

Особливого значення у студентів психологів набуває зв'язок ціннісних орієнтацій із спрямованістю особистості. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і становить основу її поглядів на світ довкола себе, до інших людей, себе, основу світогляду, ядро мотивації і «філософію життя» [18].

Ціннісні орієнтації є компонентом як свідомості, так і поведінки, їх функції зовсім не обмежуються раціональною перевагою будь-якої цінності. Вони мають стати надбанням емоційного життя індивіда, перетворитися на мотиви поведінки та діяльності. Мачушник О. Л. зазначає, що специфіка дії ціннісних орієнтацій у тому, що вони функціонують як методи раціоналізації поведінки, їх дія поширюється і на вищі структури свідомості, і на ті, які позначаються зазвичай як підсвідомі структури. Вони визначають спрямованість волі, уваги, інтелекту. Механізм дії та розвитку ціннісних орієнтацій пов'язаний з вирішенням конфліктів та протиріч у мотиваційній сфері особистості. У найбільш загальній формі цей механізм виявляється у боротьбі між боргом та бажанням, у боротьбі мотивів морального та утилітарного порядку [12].

Таким чином, необхідно розкривати та аналізувати внутрішній психологічний план навчальної діяльності студентів та відносин особистості, їхню мотиваційну сферу. Важливо проникнути в підтекст поведінки студентів, зрозуміти, як конкретний вчинок узгоджується із загальним життєвим змістом, якою мірою ціннісні орієнтації визначаються їх внутрішніми особистісними спонуканнями, якою мірою вони забезпечують особистісне присвоєння цінностей суспільства [14].

Ціннісні орієнтації – це, перш за все переваги або відкидання певних смислів як життєорганізуючих початків і готовність чи неготовність поводитися відповідно до них [19]. Науковці вважають, що ціннісні орієнтації особистості є віссю людської свідомості, яка «забезпечує стійкість особистості, виражену в спрямованості потреб та інтересів. Через це ціннісні орієнтації виступають найважливішим чинником, що регулює, детермінує мотивацію особистості». Система ціннісних орієнтацій формує спрямованість людини, регулює її діяльність.

Можемо стверджувати, що система цінностей має властивість робити прогнози щодо загальної спрямованості поведінки. Також варто зазначити, що рівень співпадіння цінностей та справжньої поведінки може змінюватись, тобто ціннісні орієнтації можуть керуватися людськими діями та поведінкою.

Як зазначає Бубнова С. С., індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтацій переважно поділяється на «блоки». Саме тому варто зазначити такі термінальні цінності:

- конкретні життєві цінності (сім'я, друзі, робота, здоров'я);
- абстрактні цінності (розвиток, воля, творчість);
- цінності професійної самореалізації (цікаве заняття, продуктивний спосіб життя, активна діяльність, творчість);
- цінності особистого життя (друзі, здоров'я, кохання, захоплення, сім'я);
- індивідуальні цінності (творчість, здоров'я, воля, активна діяльність, віра у себе, розваги, матеріальні блага);
- цінності міжособистісних відносин (друзі, сім'я, удача);
- активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота);
- пасивні цінності (природа та мистецтво, віра у себе, мудрість) [3].

Крім цього, науковці виділяють такі дихотомії у складі інструментальних цінностей:

- етичні цінності (неприйнятність недоліків, чесність) – цінності міжособистісного спілкування (життєрадісність, вихованість, чуйність);

- цінності професійної самореалізації (ефективність у роботі, відповідальність, наполегливість, стійка воля);
- індивідуалістичні цінності (самостійність, високі вимоги, стійка воля);
- конформістські цінності (самоконтроль, виконавчість, відповідальність);
- альтруїстичні цінності (терплячість, чуйність, світоглядність);
- цінності самоствердження (високі вимоги, самостійність, неприйнятність, відвага, міцна воля);
- цінності прийняття інших (терплячість, щирість, далекоглядність);
- інтелектуальні цінності (мудрість, самоконтроль, раціоналізм);
- цінності безпосередньо-емоційного світовідчуття (чесність, життєрадісність, чуйність) [11].

Динаміка ціннісних орієнтацій ґрунтується на тому, що індивід є представником певної соціальної групи людей, які вважаються стійкими до соціально-економічних перемін, які проявляються у охороні ціннісних чинників. І є більш динамічні соціальні групи, які можуть часто змінювати свої ціннісні орієнтації. Молодь, студентів можемо віднести до останніх груп.

Теоретичне дослідження показує, що ціннісні орієнтації є інформативними, провідними ознаками спрямованості людини. Розвиток ціннісних орієнтацій взаємопов'язані із розвитком спрямованості індивіда. Під час діяльності для задоволення певних людських потреб виникають загальні цінності. У задоволенні особистих та індивідуальних потреб за допомогою посередництва суспільно корисної діяльності відбувається реалізація відношення особистості до суспільства і відповідно співвідношення особистісного та суспільно значущого. Цінності виражають небайдужість людини до навколишнього світу, його аспектів та місця людини у ньому.

1.3. Визначення поняття ціннісних орієнтацій.

Поняття індивідуальних ціннісних орієнтацій увійшло у науковий лексикон у 20-х роках ХХ століття. Зарубіжні соціологи У. Томас і

Ф. Знанецький розглядали ціннісні орієнтації як соціальну установку індивіда, що визначає його поведінку [40]. Ціннісні орієнтації вважаються найважливішими елементами особистості кожного індивіда, які формуються через його життєвий досвід, за допомогою сукупності людських хвилювань і розмежовують важливе і суттєве для цього індивіда від несуттєвого [21]. Удосконалені ціннісні орієнтації означають зрілість особистості, визначають її комунікабельності. Найважливішими орієнтаціями людських цінностей є патріотизм, гуманізм, колективізм, творчість.

Незмінний і незаперечний склад ціннісних орієнтацій описує такі якості особистості, як гідність, надійність, вірність визначеним принципам та ідеалам, здатність усвідомлено діяти в заради цих ідеалів і цінностей, активна життєва позиція, наполегливість у досягненні мети. Конфлікт ціннісних орієнтацій спричиняє непослідовність поведінки. Неадекватний розвиток ціннісних орієнтацій вказує на інфантилізм (який характерний для дитячого віку), домінування зовнішніх стимулів над внутрішнім світом особистості [29]. Формування особистісно-ціннісної структури людини є домінуючим чинником у соціалізації, за допомогою якого людина є повноправною членом суспільства у кожному відділі стосунків.

Структура цінностей особистості формується, коли індивіди активно поширюють зміст суспільних цінностей, які об'єктивовані у матеріальній та духовній культурі. Особистісні цінності переважно описуються високим рівнем усвідомленості, вони проявляються у свідомості через ціннісні орієнтації і є головним чинником соціальної регуляції людських відносин і поведінки індивіда [37].

Система ціннісних орієнтацій особистості формується на рівні розвитку особистості і впливає на поведінку і активність особи у важливих ситуаціях її соціальної діяльності, у яких проявляється відношення особистості до життєвих цілей та до засобів задоволення цих цілей.

Багато вчених надавали великого значення розвитку системи ціннісних орієнтацій у студентів. І. І. Бурцева, досліджуючи психологічні аспекти дорослішання людини та досліджуючи критерії її соціальної зрілості, показує

істотну роль динамічних змін ядра особистості, які зіставляються з відкриттям та засвоєнням цінностей, норм, вимог та правил у суспільстві [4]. Тому формування системи певних ціннісних орієнтацій є об'єктом пильної уваги та дослідження різних дослідників. Особливого значення вирішення таких питань набуває у студентському віці, так як цей тип онтогенезу пов'язаний із межею розвитку ціннісних орієнтацій, які є особливою системою людського життя та неоднозначно впливають кожен орієнтацію, активну соціальну позицію людини.

Слід також зазначити, що поняття ціннісної орієнтації введене в соціальну психологію після війни є аналогічним до філософського поняття цінностей, але чіткої концептуальної різниці між цими термінами немає. Але були відмінності або в «загально-індивідуальному» модулі, або у «реально-діяльно-рефлексивно-свідомих» параметрах, за якими, крім наявності у свідомості, визнавалася наявність індивідуально-існуючих психологічних цінностей [22].

У психології студенти розуміють цінність наміру і те, що для людини найважливіше в житті, що надає життю особливого, позитивного змісту. У статтях О. М. Хлонь аналогічним чином визначає ціннісні орієнтації як свідомі регулятори людської соціальної поведінки, які відіграють мотиваційну роль і визначають вибір роботи [25].

Ціннісні орієнтації виходять із вищих потреб суспільства, реалізація яких відбувається у загальних умов суспільства та соціальної поведінки. Вони є елементами свідомості, частиною структури. У їх основі лежить принцип єдності свідомості та дії [24].

Усвідомлюючи свої цінності, люди займають своє місце у світі та відображають сенс і мету свого життя. У терміні під терміном «ціннісна орієнтація» розуміють, з одного боку, цінності групи, класу, нації чи соціальної системи, а з іншого – мотиваційну орієнтацію особистості [25].

Ціннісні відносини – це постійний вибірковий зв'язок суб'єкта переваги з об'єктом навколишнього світу. Коли цей об'єкт, постаючи у всьому своєму соціальному значенні, набуває індивідуального значення для суб'єкта, він

вважається чимось значущим у житті суспільства та особистості. Сам об'єкт не завжди усвідомлює ієрархію особистісних цінностей, міру своєї важливості в житті. Не менш складно доводиться психологам, які намагаються скласти карту психічного розвитку підлітків. Вважається, що екстремальна ситуація виявляє справжні бажання та орієнтації. Але враховуючи те, що емоційна рівновага людини в таких ситуаціях часто порушується, вони (екстремальні ситуації), мабуть, не можуть бути остаточним випробуванням. Можливо, йдеться не про складні методи визначення та виявлення орієнтації цінностей, а про динаміку відносин, яка, як і потік електроенергії, не допускає подвійного входу [41]. Проте ціннісні орієнтації проявляються щохвилини, людина не в змозі контролювати прийняті рішення, занурюючись у дії та процес взаємодії з навколишньою дійсністю. Психологи можуть розпізнати фактичні вподобання та орієнтації студентів під час заходів і зробити конкретні психологічні висновки, відстежуючи їх простір. Але в той же час потрібно вміти бачити зв'язки і переваги там, де їх немає ззовні. Слухаючи та спостерігаючи за поведінкою студентів, можна виявити духовні пріоритети. Відчувати ці переваги є сенсом життя.

Так само поширеною є і диспозиційна концепція регуляції соціальної поведінки індивіда, відповідно до якої концепції ціннісних орієнтацій, соціальні настанови, мотивація поведінки відносяться до диспозицій особистості. Диспозиції – це фіксовані у соціальному досвіді особистості схильності сприймати й оцінювати умови діяльності [7]. Вважається, що індивід має систему диспозицій. Диспозиції особистості (установки, соціальні установки, ціннісні орієнтації) закріплюються в особистісній структурі в результаті досвіду і також утворюють ієрархію:

- перший рівень (нижчий) – елементарні, фіксовані установки. Вони формуються на основі потреб фізичного існування і в найпростіших ситуаціях. Вони не усвідомлювані та позбавлені модальності (переживання «за» чи «проти»);

- другий рівень диспозицій – система соціальних установок (аттїтюд). Соціальна установка має складну структуру, містить емоційний (оцінний),

когнітивний (розсудливий) та власне поведінковий (поведінкова готовність) аспекти. Її формують, з одного боку, предметні потреби людини, пов'язані з включенням до первинних та інших контактних груп, з іншого боку, відповідні соціальні ситуації;

- третій рівень – загальна (домінуюча) спрямованість інтересів особистості та певні сфери соціальної активності. Саме спрямованість інтересів особистості організує систему її орієнтацій у соціальній діяльності;

- четвертий рівень утворює ціннісні орієнтації особистості, які реалізують поведінку особистості [7].

Ієрархічну структуру ціннісних орієнтацій простежується й у роботах Шевчука М. В. Спираючись на концепцію М. Рокіча, Шевчук М. В. створює трирівневу ієрархічну модель системи ціннісних орієнтацій. Виглядає вона так (рис. 1.3):

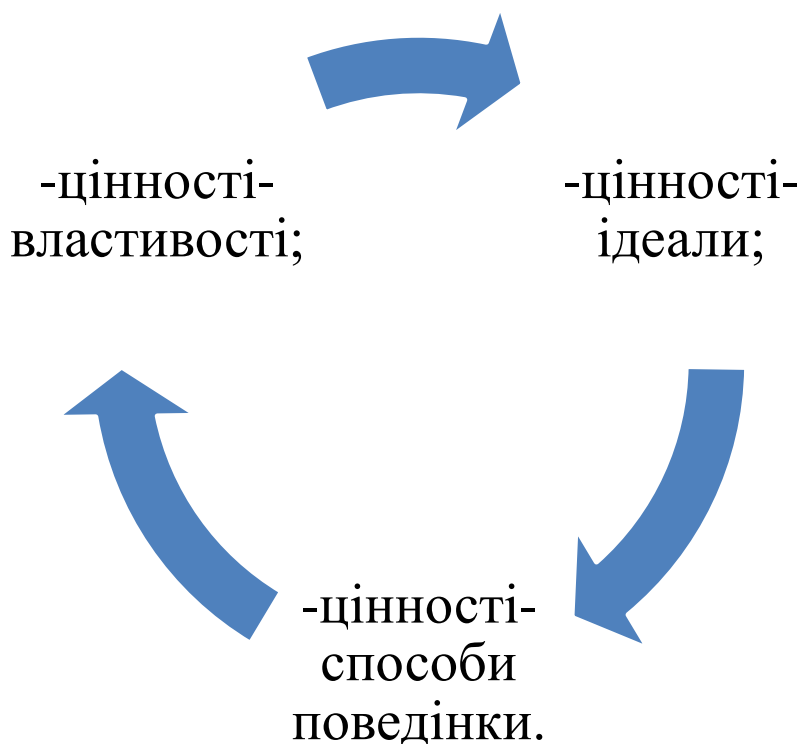

Рис. 1.3. Трирівнева ієрархічна модель системи ціннісних орієнтацій [31]

1. цінності-ідеали, є найбільш загальними, абстрактними (духовні, соціальні, матеріальні). Духовні та соціальні цінності поєднують у собі

відповідно пізнавальні, естетичні, гуманістичні, ін., крім того, цінності соціальної поваги, соціальних досягнень, соціальної активності, ін.

2. цінності-властивості, що закріплюються в життєдіяльності і проявляються як властивості особистості (товариськість, допитливість, активність, домінантність і т.д.).

3. цінності-способи поведінки, найбільш характерні засоби реалізації та закріплення цінностей-властивостей [31].

У кожного може бути власна структура ціннісних орієнтацій, і в цій системі цінності будую відповідний ієрархічний взаємозв'язок. Так, ці системи є індивідуальними через те, що індивідуальна свідомість показує громадську свідомість. З цих позицій у процесі визначення ціннісних орієнтацій студентів, як показника відповідного рівня розвитку його індивідуальності потрібно враховувати два головних чинники:

- рівень сформованості ієрархічної системи ціннісних орієнтацій;
- суть ціннісних орієнтацій (їх спрямованість), що характеризується конкретними цінностями, які входять до структури.

Перший параметр вважається дуже важливим для оцінювання рівня особистісної зрілості студента. Другий параметр, який описує особливості функціонування ціннісних орієнтацій, допомагає визначати змістовну суть спрямованості особистості, яка перебуває на певному рівні розвитку. Відповідно до того, які саме цінності є компонентами структури ціннісних орієнтацій індивіда, можна сказати, на які цілі життя спрямована діяльність людини. Аналіз змісту ієрархічної структури ціннісних орієнтацій показує рівень виявлення ціннісних орієнтацій студентів, які відповідають суспільному стандарту та адекватності відносно до мети виховання [4].

Отже, ціннісні орієнтації є одними із основних особистісних новоутворень та описують свідоме ставлення людини до соціальної реальності і визначають значну мотивацію її поведінки і істотно впливають на всі аспекти її дійсності.

Висновки до розділу 1

Отже, поняття «цінність» виникло у межах соціології та філософії, і, лише згодом було залучено у психологію як компонент, що становить структуру особистості. У психології існує така типологія цінностей:

1. Матеріальні цінності – техніка та матеріальні блага, вони можуть виконувати функцію стимулятора індивідуально-психічного розвитку лише в сукупності з суспільно-політичними та духовними цінностями.

2. Суспільно-політичні цінності – свобода, братерство, рівність, справедливість.

3. Духовні цінності – освіта, наука, мистецтво.

Ціннісні орієнтації є компонентом як свідомості, так і поведінки, їх функції зовсім не обмежуються раціональною перевагою будь-якої цінності. Вони мають стати надбанням емоційного життя індивіда, перетворитися на мотиви поведінки та діяльності.

Ціннісні орієнтації – це, перш за все переваги або відкидання певних смислів як життєорганізуючих початків і готовність чи неготовність поводитися відповідно до них. Вважається, що ціннісні орієнтації особистості є віссю людської свідомості, яка «забезпечує стійкість особистості, виражену в спрямованості потреб та інтересів. Через це ціннісні орієнтації виступають найважливішим чинником, що регулює, детермінує мотивацію особистості». Система ціннісних орієнтацій формує спрямованість людини, регулює її діяльність.

Спрямованість особистості визначається системою сформованих в результаті життєвого досвіду та виховання матеріальних та духовних потреб, що зумовили відповідну ієрархічну структуру мотивів, що виступають як властивості особистості. Спрямованість забезпечує цілісність структури особистості та є ієрархічною, стійкою системою домінуючих мотивів, які своїм панівним становищем визначають будову всієї мотиваційної сфери.

Таким чином, аналіз інформації дозволяє припустити, що ціннісні орієнтації особистості і спрямованість особистості, що формується, –

взаємопроникні феномени, тому що напрямок розвитку особистості, її саморуху надають, безумовно, ціннісні устремління, вибіркоче ставлення до цінностей суспільства, відмінні види діяльності.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Вплив ціннісної спрямованості на професійне становлення студентів-психологів.

Психологічна наука стає невід'ємною частиною сучасної соціальної практики, утворюючи ядро системи психології людства. Крім того, сьогодні важко уявити активну сферу, яка не включає професійного психолога як активного учасника певної діяльності [30].

Зростаюче суспільство потребує у психологічних знаннях і це зумовлено і відсутністю у нашій країні досвіду цілеспрямованої інтенсивної практичної підготовки студентів психологів. Це спричиняє широкий розвиток мережі навчальних закладів, де готують психологів широким фронтом. Як наслідок, зміст їхньої підготовки різний і часто приймає форму професійного огляду для людей у галузі вищої освіти в останні роки. Ці обставини створили протиріччя між кількістю дипломованих психологів-практиків та якістю підготовки [1].

Психологічна освіта, як зазначають науковці та аналітики, набирає масового попиту. Проте іноді досі зберігається тенденція, коли кваліфікованих психологів, які мають «культурно-психологічний код», набагато менше, ніж тих, хто його не має.

Відсутність професіоналізму цієї категорії фахівців, яким довіряють і сподіваються отримати психологічну допомогу, зрештою позначається на духовному та матеріальному стані суспільства. Тому дослідження найкращого шляху професійної підготовки практичних психологів, кваліфікованих, у тому числі для роботи в системі освіти, є найбільш актуальною роботою в сучасному стані.

За словами Скок М. А. психолог є найскладнішою професією в суспільстві, тому що його «...діяльність багатогранна за змістом, професійні

функції багатоваріантні і залежать від різноманітності завдань, що стосуються психологічної допомоги» [20].

Особливе місце психологу відводить дослідження мотиваційно-емоційного формування особистості. Сучасні дослідження сьогодні доводять, що діяльність практичного психолога вважається більш ефективною, якщо вона здійснюється на основі гуманістичної парадигми чи організованого підходу, тобто діяльності психолога в моральних засадах, інтенції у вищих загальнолюдських благах.

Часто молоді люди, обираючи професію психолога, керуються прагматичними установками, оскільки, володіючи психологічними знаннями, вміннями та професійними навичками, вони зможуть успішно маніпулювати людьми та робити їх залежними. Вони можуть використовувати потребу клієнтів в психологічній допомозі, щоб виграти в «інших проблемах» [8].

Основний акцент у процесі професійно-психологічного становлення слід робити на розвиток смислової сфери цінностей майбутніх психологів. Від її адекватної підготовки залежить психологічна здатність створювати найбільш сприятливі умови для розвитку самосвідомості та характерних змін у своїх клієнтів.

Теоретичний аналіз літератури показує, що система цінностей кожної орієнтації не є внутрішньо однорідною. Вона мінлива, оскільки зумовлена пристосуванням до розвитку соціального середовища та до реального рівня його розвитку. Система ціннісних орієнтацій особистості студента-психолога систематично входить до складу значущих професійних якостей. Під час навчання в університеті багато індивідуальних змін переживаються, розуміються та оцінюються в процесі особистісного та професійного розвитку психологічного стану. Усвідомлення етичних професійних дій включається в цей процес. Переважання відповідного ступеня цінності визначається індивідуальною системою [17].

Проте не всі молоді спеціалісти можуть змінити своє ставлення до навколишнього світу, до свого місця в цьому світі та до обраної професії. Таким чином, можна спостерігати протиріччя між професійними системами

цінностей і особистісними ціннісними орієнтаціями психологів [9]. При цьому важливо переглянути ціннісні орієнтації і професійні установки особистості.

У тому випадку, якщо ціннісні орієнтації особистості погано узгоджуються з професійною системою цінностей та етичними нормами психологів, спостерігається серйозна криза, яка пов'язана з розчаруванням у професійній діяльності, її деформацією.

Виходячи з аналізу літератури, можна констатувати, що психологічні факти та механізми формування та розвитку системи ціннісних орієнтацій особистості стосовно професійної діяльності психолога недостатньо вивчені. Також слабо розроблені конкретні прийоми відповідного цілеспрямованого на цей процес.

З метою вивчення ціннісних орієнтацій та їх впливу на професійне становлення сучасних студентів у процесі підготовки до майбутньої професійної психологічної діяльності ми розпочали дослідження.

Для діагностики студентів-психологів та отримання експериментальних даних щодо динаміки ціннісної спрямованості у процесі професійного становлення можна використовувати такі психодіагностичні методики:

1) Методику «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій» американського психолога М. Рокича [36].

2) Методику «Визначення спрямованості особистості» (орієнтаційна анкета) Б. Басса [5].

У тому випадку, якщо ціннісні орієнтації особистості погано узгоджуються з професійною системою цінностей і етичними нормами психолога, спостерігається важка криза, яка пов'язана з розчаруванням у професійній діяльності, її деформацією.

2.2. Використання методик цінностей особистості студента-психолога.

Метою особистісного тесту за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича є вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Система ціннісних

орієнтацій визначає значущу сторону спрямованості особистості і формує основу її відносин з навколишнім світом, з оточуючими, із собою, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції та «філософії життя» [36].

Розроблений М. Рокічем метод базується на прямому ранжуванні списку цінностей. Американський психолог М. Рокіч виділяє два класи цінностей. Аналізуючи отримані ціннісні оцінки, психолог звертає увагу на їх тематичне групування в змістовні блоки з різних причин. Так, наприклад, можна розрізнити «конкретні» та «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації від особистого життя тощо. Інструментальні цінності можна згрупувати в етичні цінності, комунікаційні цінності, цінності речей; індивідуалістичні та конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінність віри та цінність прийняття інших тощо. Психолог повинен намагатися сприймати індивідуальну закономірність [36]. Якщо вдається визначити закономірність, то можна припустити, що система цінностей респондента не сформована або надані під час опитування відповіді не відповідають дійсності.

Варто зазначити, що перевагою методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні опитування та обробці результатів, гнучкість і можливість варіювати як стимуляційний матеріал (списки значень), так і інструкцію. Головний її недолік – вплив суспільного бажання, можливість фальші. Тому особливу роль у даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільність тесту та наявність контакту між психологом і респондентом. Методологію відбору та перевірки слід застосовувати дуже обережно.

У методиці пропонується набір з 18 цінних карток (табл. 2.1). Завдання полягає в тому, щоб розташувати їх у порядку важливості як принципи, якими керується життя респондента. Потрібно уважно вивчити таблицю і, вибравши найбільш значуще значення, поставити його першим. Потім вирізати друге за значимістю значення та розмістити його за першим. Потім виконати те ж саме з усіма значеннями, що залишилися. Найменш важливі залишаться останніми і посядуть 18 місце. Дана методика вимагає повільного та вдумливо виконання

тестування. Кінцевий результат має відображати фактичне місцезнаходження учасників.

Автор М. Рокич пропонує такий контрольний матеріал для вивчення цінностей (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Список А (кінцеві значення):	Список Б (інструментальні значення):
1) активне життя (повнота життя та емоційна насиченість);	1) охайність (чистота), уміння тримати порядок, порядок у речах;
2) мудрість життя (зрілість думки і здорове судження, набутий життєвим досвідом);	2) освіченість (хороший тон);
3) здоров'я (психічне і фізичне);	3) вимогливість (запити до рівня життя);
4) цікава робота;	4) веселість (почуття гумору);
5) природна краса та мистецтва (відчуття краси в природі та мистецтві);	5) старанність (дисциплінованість);
6) любов (духовна і близька із коханою людиною);	6) самостійність (самостійні і рішучі вчинки);
7) матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);	7) нетерпимість до вад себе та інших;
8) хороші і надійні друзі;	8) освіченість (обсяг знань, культурність);
9) визнання суспільства (повага до інших, колективу, колег);	9) відповідальність (свідомість обов'язку, уміння тримати слово);
10) знання (можливість розширити свою підготовку, кругозір, загальну культуру, інтелектуальний розвиток);	10) раціоналізм (розумне та логічне мислення, приймання виважених та раціональних рішень);
11) продуктивне життя (максимальне використання своїх здібностей, сил і здібностей);	11) самоконтроль (контроль, самодисципліна);
12) розвиток (самоудосконалення, фізичне та психічне удосконалення);	12) сміливість відстоювати свою думку, переконання;
13) розвага (приємне і легке дозвілля);	13) сильна воля (здатність відстоювати свою думку);
14) свобода (самостійність, воля у думках та діях);	14) толерантність (до оточуючих, уміння пробачати іншим помилки);
15) щасливе сімейне життя;	15) широта поглядів (уміння розуміти чужу думку, поважати інші уподобання, звичаї, звички);
16) чуже щастя (добробут, розвиток і	16) чесність (щирість, щирість);

вдосконалення інших, усього народу, людство взагалі);	
17) креативність (можливість творчої діяльності);	17) ефективність бізнесу (відвідуваність, продуктивність праці);
18) впевненість у собі (внутрішня гармонія, відсутність внутрішніх протиріч, сумнівів).	18) чутливість (увага).

Таблиця 2.1. Матеріал для вивчення цінностей за Рокічем [35]

При аналізі ієрархії цінностей слід звернути увагу на групування їх у змістовні блоки з різних причин. Наприклад, виділялися конкретні та абстрактні цінності, професійна самореалізація та особисті життєві цінності тощо. Інструментальні цінності можна згрупувати в етичні цінності, комунікаційні цінності, цінності речей; індивідуалістичні та конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності впевненості в собі та цінності прийняття інших і т. д. Це не є усіма можливостями суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Необхідно вловити індивідуальну закономірність. Якщо не вдається визначити закономірність, можна припустити, що система цінностей особистості не сформована або навіть відповіді не відповідають дійсності.

Вважаємо, що найкраще проводити індивідуальне дослідження, але можливе групове тестування.

2.3. Методика «Визначення спрямованості особистості» (орієнтаційна анкета) Б. Басса.

Для визначення особистісної спрямованості в даний час часто використовується орієнтаційний опитувальник, вперше опублікований Б. Бассом у 1967 р. [5]. Опитувальник складається із 27 позицій судження, кожна з яких має три варіанти відповіді, що відповідають трьом типам спрямованості особистості (Додаток А). Респондент повинен вибрати відповідь, яка найбільше виражає його точку зору або відповідає дійсності, і іншу, яка,

навпаки, найбільш далека від його точки зору або найменше відповідає дійсності. Відповідь «найбільше» отримує 2 бали, «найменше» – 0, а невибране – 1 бал. Бали, отримані за всіма позиціями може дорівнювати 27 балам, які сумуються для кожного типу орієнтування окремо.

За допомогою методики розкриваються наступні напрямки діагностики студентів-психологів:

1. Самоорієнтація (Я) – орієнтація на пряму винагороду і задоволення незалежно від роботи і співробітників, агресивність у досягненні статусу, домінування, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, замкнутість.

2. Спрямованість на спілкування (О) – прагнення підтримувати стосунки з людьми за будь-яких обставин, орієнтація на спільну діяльність, але часто шкідливу для виконання конкретних завдань або щирої допомоги людям, орієнтація на соціальне схвалення, групова залежність, потреба у прихильності та емоційних стосунках із людьми.

3. Ділова орієнтація (D) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, бажання працювати якомога краще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати свою думку в інтересах бізнесу, що корисно для досягнення спільної мети [10].

Анкета складається з 27 пунктів. Кожен з них має три варіанти відповіді: А, Б, В. Серед відповідей до кожного пункту слід вибрати ту, яка найкраще виражає думку щодо цього питання. Можливо, деякі з варіантів відповідей можуть виглядати рівноцінними. Однак варто вибрати лише один, тобто той, який найкраще відображає думку та має найбільшу цінність. Тоді треба написати літеру (А, В, С), що позначає відповідь, у бланку відповідей поруч із відповідним номером пункту (1-27) під заголовком «найбільший».

Після цього серед відповідей на кожен пункт обираємо той, який здається менш цінним. У бланку відповідей навпроти номера відповідного пункту в колонці під заголовком «мінус» ще раз треба записати букву відповіді. Таким чином, для відповіді на кожне із запитань ви використовуєте дві літери, які записуємо у відповідні колонки. Інші відповіді ніде не зберігаються. Крім цього

потрібно бути максимально автентичними. Немає «правильних» чи «неправильних» відповідей, тому не треба вгадувати, яка відповідь «правильна» чи «найкраща».

2.4. Аналіз результатів дослідження ціннісної спрямованості студентів психологів.

При проведенні експериментального дослідження згідно з цілями і завданнями роботи до числа респондентів було включено 19 студентів спеціальності «Психологія» Львівського державного університету внутрішніх справ (Додаток Б).

Аналіз ціннісних орієнтацій за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіч серед студентів даної групи виявив, що:

- перше місце в списку значущих цінностей із показником 46,2 % серед досліджуваних посідає здоров'я (фізичне та психічне);
- друге місце відводиться розвитку – для 14,6 % респондентів (робота над собою, постійне фізичне та психічне вдосконалення);
- третє місці посідає цінність щасливого сімейного життя – ця оцінка вважається значущою для 12,5 % опитаних;
- четверте місце розділили:
 - активне життя (достаток і повнота руху в житті);
 - цінний професійний розвиток студента;
 - мудрість життя (зрілість суджень і здоровий глузд набуваються життєвим досвідом);
 - наявність хороших і законних друзів;
 - наука (можливість розширити свою освіту, надію; загальні знання; інтелектуальний розвиток);
 - свобода (воля, незалежність у судженнях і діях);

- впевненість у собі (внутрішня гармонія, відсутність внутрішніх протиріч, сумнівів). Ці переваги вважаються значущими для 5,2 % респондентів. Графічно це зображено на рисунку 2.1.

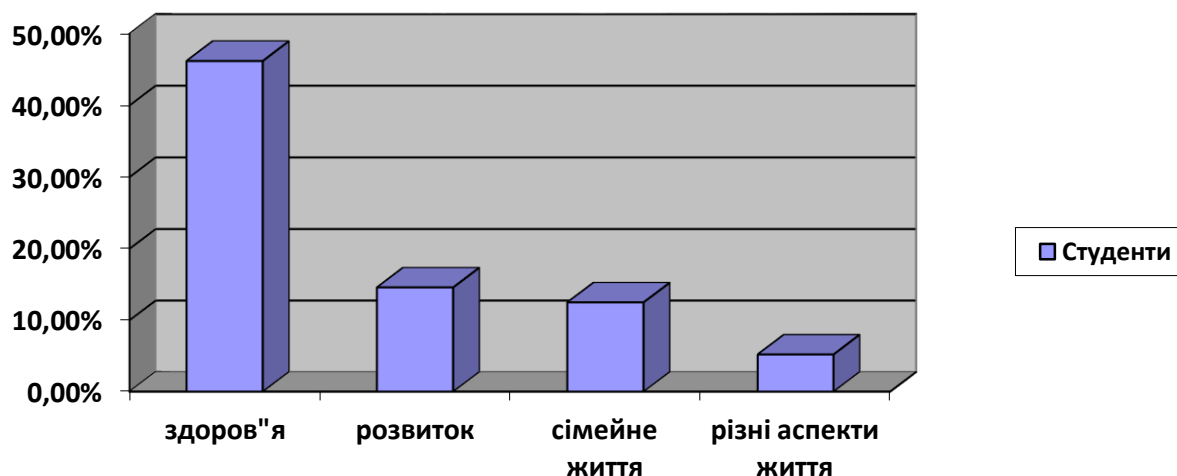

Рис. 2.1. Ціннісні орієнтації студентів за методикою М. Рокіча

В ієрархії інструментальних цінностей студенти віддають перевагу таким цінностям:

- чесність (правда, щирість) – 25 % опитаних;
- толерантність (до думок інших, вміння прощати чужі помилки) – 17,7 % респондентів;
- третє місце займають такі цінності, як:
 - виховання (хороші манери);
 - старанність (дисциплінованість);
 - турбота (відчуття обов'язку, дотримання слова);
 - перспектива (здатність розуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички). Вони стали значимими для 10,5 % досліджуваних;
 - на четвертому місці такі цінності, як:
 - життєрадісність (гумор);
 - свобода (здатність діяти самостійно і рішуче);
 - освіченість (широта знань; висока загальна культура);
 - чутливість (медицина). Значними вони є для 8,2 % опитаних студентів.

Схематично результат ізображено на рисунку 2.2.

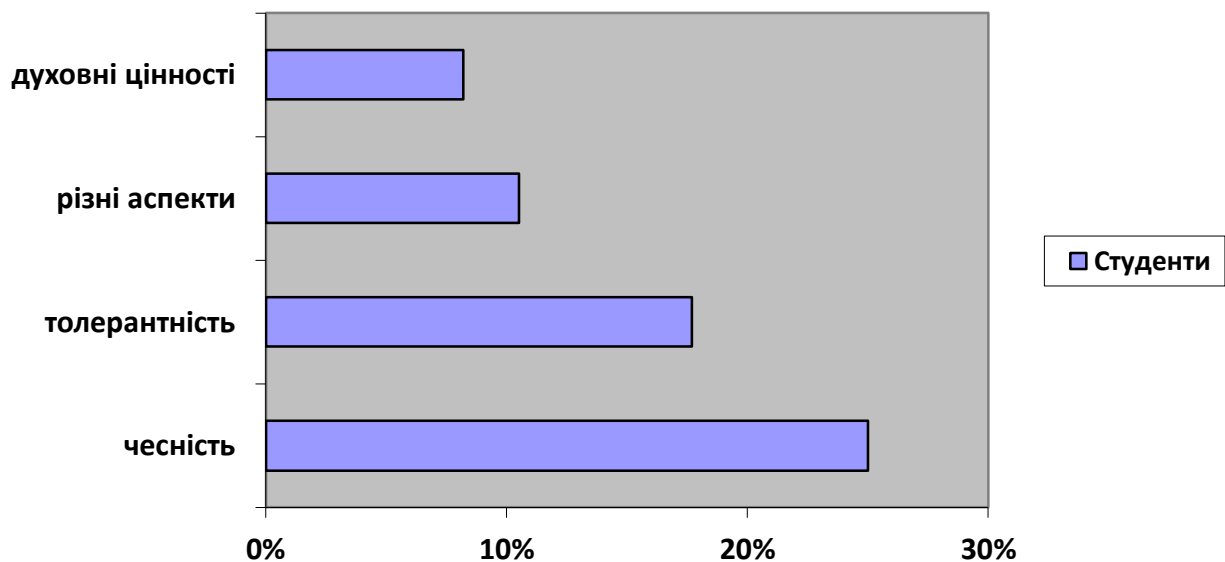

Рис. 2.2. Інструментальні цінності студентів-психологів

Отже, результати дослідження показують, що потреба в здоров'ї займає ключове місце в ієрархії життєвих благ. Другою цінністю в ієрархії цінностей є «прогрес (робота над собою, постійне фізичне та розумове вдосконалення)». Можемо стверджувати, що вивчення розвитку особистості є однією з головних цілей у навчанні професії психолога, і його значення є дуже важливим. На третьому місці цінність «щасливого сімейного життя». Четверте місце ділять такі чесноти, як: активне трудове життя; життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд через життєвий досвід); мати добрих друзів; знання (можливість особистої освіти, перспектива, загальні знання, інтелектуальний розвиток); свобода (воля, свобода в рішеннях і діях); впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Варто зазначити, що серед опитаних студентів такі цінності як потреба в чесності, щирості, толерантності, а також працьовитість, освіченість є важливими, але не домінуючими. У підготовці майбутнього психолога важливе місце займають працьовитість (дисциплінованість), обачність, оскільки усвідомлення цих речей є основною професії.

Аналіз результатів діагностики особистісної спрямованості за методикою Б. Басса показує, що серед студентів присутня більша орієнтація «на завдання» – 50 %, орієнтації «на себе» – 25 %, орієнтації «на спілкування» – 25 % (рис. 2.3).

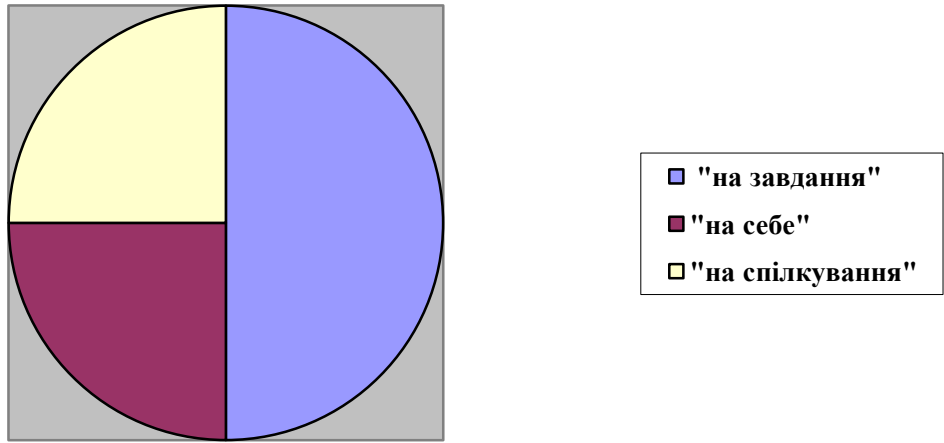

Рис. 2.3. Спрямованість студентів за методикою Б. Басса

Отже, можемо стверджувати, що у кожної особистості є свої індивідуальні цінності та орієнтації у житті, які сформовані у певний період та під дією певних умов та чинників.

Висновки до розділу 2

Отже, навчання людини в першу чергу пов'язане з вибором благ, які суспільство пропонує для досягнення, розвитку або створення відповідно до індивідуальних особливостей і обмежень. Кожен вибір значень визначає матеріал кожної орієнтації. Найбільш активного значення ціннісна орієнтація, як ми дослідили, набуває у особистостей студентського віку.

Вік динамічних значень окремих тенденцій показує проблеми сучасної молоді, які пов'язані з особливостями її діяльності. Для студентів найважливішими цінностями є індивідуалістична спрямованість, яка служить особистісному розвитку.

Вивчення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича серед студентів спеціальності «Психологія» дозволяє зробити наступні висновки:

- по-перше, у переліку кінцевих цінностей, яким віддали перевагу респонденти, можна прослідкувати:

- 1) здоров'я (тіла і духу);
- 2) щасливе сімейне життя;
- 3) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів);
- 4) активне життя; мати добрих і побожних друзів;
- 5) наука.

Варто зазначити, що на другому етапі дослідження свобода втратила сенс.

Встановили, що абсолютно домінують в ієрархії інструментальних цінностей:

- 1) життєрадісність (гумор);
- 2) освіченість (хороші манери).

Також конкурують цінності такого роду:

- чесність (правда, щирість);
- охайність, уміння дотримуватися ладу, порядку в речах;
- широта поглядів (здатність зрозуміти іншу людину щодо інших уподобань, звичок і установок).

У діагностиці спрямованості як елемента сфери цінності в розвитку студентської спрямованості ми побачили позитивну динаміку важливої професійної спрямованості – орієнтації «на справу».

ВИСНОВКИ

«Ціннісні орієнтації» – це відносно стійке, вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних благ та ідеалів, які розглядаються як предмети, цілі чи засоби задоволення потреб життєдіяльності особистості. У ціннісних орієнтаціях хіба що акумулюється весь життєвий досвід, накопичений у індивідуальному розвитку людини.

Виділяють кілька площин визначення цінностей:

- по-перше, цінність він синоніміє з поняттями «сенс» та «значимість»;
- по-друге, цінності, з одного боку, – це конкретні значущі для людини предмети, які задовольняють її потреби, з іншого боку, цінності – це особливі абстрактні сутності, як щось цінне саме собою;
- по-третє, цінності як індивідуальні, тобто значущі лише для конкретного індивіда, як надіндивідуальні;
- по-четверте, цінність пов'язується із соціологізацією чи онтологізацією природи надіндивідуальних цінностей;
- по-п'яте, як мотиваційні структури особистості, що визначають її спрямованість;
- по-шосте, цінності визначаються як чітко описані норми або стандарти, які потрібно дотримуватися, або ж життєві цілі, смисли та ідеали, які не зводяться до однозначних приписів і задають лише загальну спрямованість діяльності, але не її конкретні параметри.

У своїй концепції М. Рокич цінності розглядає як вид переконань, що посідає центральне становище у системі переконань. При цьому, зазначає автор, цінності є керівними засадами життя. Основні положення концепції М. Рокича зводяться до таких:

- загальна кількість цінностей порівняно невелика;
- всі люди мають ті самі цінності, але одні й ті самі цінності мають для різних людей різну «вагу»;
- цінності системно організовані;

- витоки людських цінностей простежуються у культурі, суспільстві, громадських інститутах та в самій особистості людини;
- вплив цінностей простежується практично у всіх соціальних феноменах.

Крім цього, у психології існує така типологія цінностей:

1. Матеріальні цінності – техніка та матеріальні блага, вони можуть виконувати функцію стимулятора індивідуально-психічного розвитку лише в сукупності з суспільно-політичними та духовними цінностями.

2. Суспільно-політичні цінності – свобода, братерство, рівність, справедливість.

3. Духовні цінності – освіта, наука, мистецтво.

Про ієрархію цінностей наголошується в теорії американського психолога А. Маслоу, згідно з якою групи цінностей розташовуються у вертикальній ієрархії. Автор виділяє дві основні групи цінностей:

- Б-цінності (буття) – вищі, властиві людям, що самоактуалізуються (правда, добро, єдність, справедливість);

- Д-цінності (дефіційні) – нижчі, спрямовані на задоволення фрустрованої потреби (світ, спокій, сон, безпека).

Спрямованість особистості конструє її цільові, програмні відносини, які визначаються і виражаються у світогляді, моральних переконаннях, мотивах, ціннісних орієнтаціях, інтересах людини. Спрямованість особистості виражає одну з найістотніших її характеристик, що визначає соціальну та моральну цінність особистості. Зміст спрямованості – це передусім домінуючі, соціально обумовлені ставлення особистості навколишньої дійсності. Саме через спрямованість особистості її ціннісні орієнтації знаходять своє реальне вираження в активній діяльності людини, тобто мають стати стійкими мотивами діяльності та перетворитися на переконання.

У психології визначено підхід до формування спрямованості особистості як головне завдання морального виховання, розкрито моральний досвід як вихідний момент процесу формування моральної спрямованості особистості.

Отримана інформація дозволяє припустити, що ціннісні орієнтації особистості і спрямованість особистості, що формується, – взаємопроникні

феномени, тому що напрямок розвитку особистості, її саморуху надають, безумовно, ціннісні устремління, вибіркове ставлення до цінностей суспільства, відмінні види діяльності.

Особливого значення набуває зв'язок ціннісних орієнтацій із спрямованістю особистості. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і становить основу її поглядів на світ довкола себе, до інших людей, себе себе, основу світогляду, ядро мотивації і «філософію життя».

Науковці вважають, що ціннісні орієнтації особистості є віссю людської свідомості, яка «забезпечує стійкість особистості, виражену в спрямованості потреб та інтересів. Через це ціннісні орієнтації виступають найважливішим чинником, що регулює, детермінує мотивацію особистості». Система ціннісних орієнтацій формує спрямованість людини, регулює її діяльність.

Теоретичне дослідження показує, що ціннісні орієнтації є інформативними, провідними ознаками спрямованості людини. Розвиток ціннісних орієнтацій взаємопов'язані із розвитком спрямованості індивіда. Під час діяльності для задоволення певних людських потреб виникають загальні цінності. У задоволенні особистих та індивідуальних потреб за допомогою посередництва суспільно корисної діяльності відбувається реалізація відношення особистості до суспільства і відповідно співвідношення особистісного та суспільно значущого. Цінності виражають небайдужість людини до навколишнього світу, його аспектів та місця людини у ньому.

Отже, розвиток ціннісних орієнтацій тісно пов'язані з розвитком спрямованості особистості. У діяльності із задоволення безпосередніх суспільних потреб виступає загальна шкала цінностей. У задоволенні особистих та індивідуальних потреб через посередництво суспільно корисної діяльності реалізується ставлення індивіда до суспільства і відповідно співвідношення особистісного та суспільно значущого.

Для вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості використовуємо особистісний тест за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Система ціннісних орієнтацій визначає значущу сторону спрямованості особистості і

формує основу її відносин з навколишнім світом, з оточуючими, із собою, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції та «філософії життя». Аналіз ціннісних орієнтацій за даною методикою серед опитаних студентів виявив, що у списку значущих цінностей домінує здоров'я (фізичне та психічне); менш актуальним є загальний розвиток; цінність щасливого сімейного життя займає нижчу ланку; проте наймеш цінним студенти вважають активне життя, професійний розвиток, мудрість життя, наявність хороших друзів, можливість розширити загальні знання, свободу, впевненість у собі.

Встановили, що абсолютно домінують в ієрархії інструментальних цінностей:

- життєрадісність (гумор);
- освіченість (хороші манери).
- чесність (правда, щирість);
- охайність, уміння дотримуватися ладу, порядку в речах;
- широта поглядів (здатність зрозуміти іншу людину щодо інших уподобань, звичок і установок).

Для визначення особистісної спрямованості використовуємо орієнтаційний опитувальник Б. Басса. Аналіз результатів діагностики показує, що серед опитаних студентів присутня більша орієнтація «на завдання», а орієнтації «на себе» та орієнтації «на спілкування» мають однакову актуальність.

Отже, ціннісні орієнтації варто вважати властивістю та станом готовності особистості до того, щоб свідомо визначити та оцінити своє місце розташування у часі та просторі природного та соціального середовища, обрати стиль поведінки та напрямок діяльності, ґрунтуючись на особистому досвіді та відповідно до конкретних умов постійно мінливої ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла М. В. Ціннісні уподобання сучасної студентської молоді. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Зб. статей. Сер. : Педагогіка і психологія*, 2014. Том. 3. Вип. 43. С. 10-18.
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
3. Бубнова С. С. Ціннісні орієнтації особистості як багатомірна нелінійна система. *Психологічний журнал*. 2000. № 5. С. 38-44.
4. Бурцева І. І. Формування у студентської молоді цінностей і особистісних смислів життя у навчально-виховному процесі класичного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2012. 284 с.
5. Визначення спрямованості особистості (Б. Басс). URL: <https://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7869-viznachennja-sprjamovanosti-osobistosti-b-bassa.html>
6. Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. № 2. С. 192-203.
7. Диспозиція (психологія). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці : психологічні особливості. *Вісник КНТЕУ*. 2012. №4. С. 89-104.
9. Іванцев Н. І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 36 с.
10. Кадикова Т. А. Сенс життя і динаміка ціннісних орієнтацій студентів-психологів. *Наукові записки. Психологія і педагогіка*. Острог, 2000. Вип. 1. С. 161-166.
11. Лукоянов П. О. Ціннісні орієнтації як показник якості життя особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. № 4. С. 57-61.

12. Мачушник О. Л. Вивчення особливостей професійної спрямованості майбутніх психологів. *Теорія і практика сучасної психології. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. № 2. Т. 2. С. 77-81.
13. Мачушник О. Л. Інтерес до професії як чинник пізнавальної активності майбутніх психологів. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 248-254.
14. Міненко О. О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін. *Вісник Харківського Національного Університету. Серія «Психологія»*. Харків, 2002. № 550. С. 209-211.
15. Панчук Н. П. Ціннісні орієнтації як системоутворюючий фактор соціально активної позиції майбутнього фахівця. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 17-19.
16. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія [вид. 2-ге розш. і переробл.]. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
17. Семків І. І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць*. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2010. Вип. 10. С. 699-709.
18. Сіпакова О. А. Ціннісні орієнтації студентської молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №3 (24). С. 12-15.
19. Скобедіна О. Ю. Динаміка становлення ціннісних орієнтацій особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 9. С. 514-524.
20. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. *Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. Серія : Психологічні науки*. Чернігів, 2002. Вип. 11. С. 128-132.
21. Словник психологічних термінів. URL: <https://nuph.edu.ua/slovnik-psihologichnih-terminiv/>
22. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. і доп. Київ : Академвидав, 2012. С. 79-88.

23. Титаренко Т. М. Життєві завдання особистості як соціально-психологічний чинник моделювання майбутнього. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2007. Т. 16. № 19. С. 304-311.
24. Фурман А. А. Аксиологічні засновки смисложиттєвих орієнтацій особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2020. № 4. С. 19–25.
25. Хлонь О. М. Ціннісні орієнтації в контексті формування мотивації до правосвідомості молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2018. № 4. С. 161-166.
26. Хохліна О. П. Загальна психологія. Хрестоматія : навч. посіб. Київ : 2013. С. 665-727.
27. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 139-162.
28. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 38. 79 с.
29. Шапошникова І. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 57. С. 27-30.
30. Шевченко Н. Ф. Дослідження професійної спрямованості майбутніх психологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. № 1 (5). С. 95-101.
31. Шевчук М. В. Психологічні механізми трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2000. 27 с.
32. Brown S., Glasner A. Assessment matters in higher education. Buckingham : Open University Press, 2003. 134 p.
33. Gorlova N., Romanyuk L., Vanbrabant L., Rens van de Schoot. Meaning-in-life orientations and values in youth : Cross-cultural comparison. *European Journal of Developmental Psychology. Volume 9, 2012. Issue 6. p. 744-750.*

34. Maslow Abraham H. Religions, Values, and Peak-Experiences. USA : Important Books, 2014. 118 p.
35. Rokeach M. Beliefs, Attitudes, and Values. San Francisco, Josey-Bass Co, 1972. 214 p.
36. Rokeach M. The nature of human values. N.Y., 1973. 341 p.
37. Schwartz S. H. A theory of cultural value orientations : Explication and applications. *Comparative Sociology*. 2006. No. 5. P. 137-182.
38. Schwartz S. H. An Overview of the Schwartz theory of basic values. Online readings in psychology and culture. 2012. No. 2 (1). URL: <https://i2insights.org/2022/05/10/schwartz-theory-of-basic-values/>
39. Schwartz S. H., Bilsky W. Toward a Universal Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. Vol. 58. № 5. P. 550-562.
40. Thomas W. I. The Methodology of Behavior Study. Chapter 13 in *The Child in America : Behavior Problems and Programs*. New York, 1928. P. 553-576.
41. Tillman D. Living values. *Activities for Young Adults*. N.Y. : International Coordinating Office, 2001. 85 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення спрямованості особистості (анкета Б. Басса)

Тестовий матеріал

- 1. Найбільше задоволення я отримую:
 - а) від схвалення моєї роботи;
 - б) від свідомості того, що робота зроблена добре;
 - в) від свідомості того, що мене оточують друзі.
- 2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:
 - а) тренером, який розробляє тактику гри;
 - б) відомим гравцем;
 - в) обраним капітаном команди.
- 3. По - моєму, кращим педагогом є той, хто;
 - а) проявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід;
 - б) викликає інтерес до предмету, так що учні із задоволенням поглиблюють свої знання в цьому предметі;
 - в) створює в колективі таку атмосферу, при якій ніхто не боїться висловити свою думку.
- 4. Мені подобається, коли люди:
 - а) радіють виконану роботу;
 - б) із задоволенням працюють в колективі;
 - в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
- 5. Я хотів би, щоб мої друзі:
 - а) були чуйні і допомагали людям, коли для цього є можливість;
 - б) були вірні й віддані мені;
 - в) були розумними і цікавими людьми.
- 6. Кращими друзями я вважаю тих:
 - а) з ким складаються хороші взаємини;
 - б) на кого завжди можна покластися;
 - в) хто може багато чого досягти в житті.
- 7. Найбільше я не люблю:
 - а) коли у мене що - щось не виходить;
 - б) коли псуються стосунки з товаришами;
 - в) коли мене критикують.
- 8. По - моєму, найгірше, коли педагог:
 - а) не приховує, що деякі учні йому не симпатичні, насміхається і жартує над ними;
 - б) викликає дух суперництва в колективі;
 - в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.
- 9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

- а) проводити час з друзями;
 - б) відчуття виконаних справ;
 - в) коли мене за що - небудь хвалили.
- 10. Я б хотів бути схожим на тих, хто:
 - а) домігся успіху в житті;
 - б) по - справжньому захоплений своєю справою;
 - в) відрізняється дружелюбністю і доброзичливістю.
- 11. У першу чергу школа повинна:
 - а) навчити вирішувати завдання, які ставить життя;
 - б) розвивати насамперед індивідуальні здібності учня;
 - в) виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.
- 12. Якби у мене було більше вільного часу, то найохочіше я використав би його:
 - а) для спілкування з друзями;
 - б) для відпочинку і розваг;
 - в) для своїх улюблених справ і самоосвіти.
- 13. Найбільших успіхів я добиваюся, коли:
 - а) працюю з людьми, які мені симпатичні;
 - б) у мене цікава робота;
 - в) мої зусилля добре винагороджуються.
- 14. Я люблю, коли:
 - а) інші люди мене цінують;
 - б) відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;
 - в) приємно проводжу час з друзями.
- 15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:
 - а) розповіли про будь - якому цікавій справі, пов'язаному з навчанням, роботою, спортом і т.п., в якому мені довелося брати участь;
 - б) написали про мою діяльність;
 - в) обов'язково розповіли про колектив, в якому я працюю.
- 16. Найкраще я вчуся, якщо викладач:
 - а) має до мене індивідуальний підхід;
 - б) зуміє викликати у мене інтерес до предмета;
 - в) влаштовує колективні обговорення досліджуваних проблем.
- 17. Для мене немає нічого гіршого, ніж
 - а) образа особистої гідності;
 - б) невдача при виконанні важливої справи;
 - в) втрата друзів.
- 18. Найбільше я ціную:
 - а) успіх;
 - б) можливості доброї спільної роботи;
 - в) здоровий практичний розум і кмітливість.
- 19. Я не люблю людей, які:
 - а) вважають себе гірше інших;
 - б) часто сваряться і конфліктують;
 - в) заперечують проти всього нового.
- 20. Приємно, коли:

- а) працюєш над важливим для всіх справою;
 - б) маєш багато друзів;
 - в) викликаєш захоплення і всім подобаєшся.
- 21. По - моєму, в першу чергу керівник повинен бути:
 - а) доступним;
 - б) авторитетним;
 - в) вимогливим.
- 22. У вільний час я залюбки прочитав би книги:
 - а) про те, як заводити друзів і підтримувати добрі стосунки з людьми;
 - б) про життя знаменитих і цікавих людей;
 - в) про останні досягнення науки і техніки.
- 23. Якби у мене були здібності до музики, я вважав за краще б бути:
 - а) диригентом;
 - б) композитором;
 - в) солістом.
- 24. Мені б хотілося:
 - а) придумати цікавий конкурс;
 - б) перемогти в конкурсі;
 - в) організувати конкурс і керувати ним.
- 25. Для мене найважливіше знати:
 - а) що я хочу зробити;
 - б) як досягти мети;
 - в) як організувати людей для досягнення мети.
- 26. Людина повинна прагнути до того, щоб:
 - а) інші були задоволені ним;
 - б) головним чином виконати своє завдання;
 - в) його не потрібно було дорікати за виконану роботу.
- 27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:
 - а) в спілкуванні з друзями;
 - б) переглядаючи розважальні фільми;
 - в) займаючись своєю улюбленою справою.

**Студенти-психологи спеціальності «Психологія», група п-44
Львівського державного університету внутрішніх справ.**

Інститут, управління психології та безпеки.

Кафедри практичної психології

1.	Балачук М. Р.
2.	Вербовська О. І.
3.	Вовк Х. М.
4.	Гайдай М.-Ю. П.
5.	Грицина В. А.
6.	Заровенна Т. І.
7.	Зінченко В. В.
8.	Кардаш Т. С.
9.	Кашницький Д. В.
10.	Клеха А. О.
11.	Міщук С. В.
12.	Мороз Ю. В.
13.	Пересунько А. О.
14.	Туз М. В.
15.	Фляк І.І
16.	Четін С. І.
17.	Чорна Д. В.
18.	Шпак-Рильніков М. М.
19.	Юсин Е. І.